

6. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. – Львів, 2005.
7. Кравченко У. Уривки спогадів // Жіноча Доля. 1931. – Коломия, 1930.
8. Лепкий Б. Казка мого життя. Бережани / Лепкий Б. Твори: В 2 томах. – К., 1997. – Т. 1.
9. Пінчук С., Регушевський Є. Словник літературознавчих термінів Івана Франка. – К., 1966.
10. Спогади про Івана Франка. – К., 1981.
11. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
12. Франко П. Іван Франко зблизька (п'ять портретів). – Львів, 1937.
13. Чайковський А. Мої спомини про Івана Франка / Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 томах. – Львів, 2002. – Т. I.

Євгенія Сохацька (Кам'янець-Подільський)

Ювілейна франкіана Сергія Єфремова до 40-річчя літературної діяльності Івана Франка (за сторінками “Ради” 1913 року)

У 1913 році вся прогресивна українська громадськість відзначала 40-річчя літературної діяльності Івана Франка, визнаного лідера українського літературного руху. На той час письменник був уже дуже хворим, дещо ізольованим від активного суспільно-культурного життя. Тому вшанування імені й творчого подвигу Великого Каменяря, чи Мойсея українського духу, було передусім моральною підтримкою, визнанням його заслуг перед українством.

До щирих шанувальників І. Франка належав і С. Єфремов. Окрім суто морально-етичного плану його ювілейних статей – посьвят, треба акцентувати увагу на іншому їхньому важливому аспекті. Таким нам видається аспект актуалізації творчого доробку І. Франка, його проєкції на сучасний момент. Яким же він був той момент?

1910–1913 – це роки реакції, всуціль ворожого наступу на українське слово, поборення вільної думки зусиллями урядових інстанцій та шовіністично настроєних кіл [16], з одного боку, і роки гострої полеміки щодо тактики й стратегії українського художнього поступу, з другого. Останнє проявилось у дискусії С. Єфремова на сторінках “Ради” (1908–1913) з критиками модерністської “Української хати” (М. Сріблянський, А. Товкачевський, М. Євшан та ін.) [2].

Ювілейна Франкіана С. Єфремова в “Раді” охоплює низку статей: “Іван Франко. Співець боротьби і контрастів” (1912. – № 160, 164, 166, 168–171), “Герой наших днів. Основи творчості Івана Франка” (1913. – № 60), “В поті чола. Соціальні мотиви в творчості Івана Франка” (1913. – № 63, 65, 69, 73), “Серед хижаків. Соціальні мотиви в творчості Івана Франка” (1913. – № 85–86), “Два табори. Соціальні мотиви в творчості Івана Франка” (1913. – № 94–95), “Співець боротьби” (1913. – № 106),

“Під прапором любови” (1913. – № 127), “Співець контрастів. До характеристики творчості Івана Франка” (1913. – № 161), “Невиспівані співи. До характеристики творчості Івана Франка” (1913. – № 181, 182).

Для С. Єфремова І. Франко – передусім великий громадський діяч, зачинатель ще в 70-х роках XIX ст. нового руху в Галичині – “широ демократичного й національного”. Визначення критиком політичної програми І. Франка не має нічого спільного з радянським стереотипом борця й революціонера. І. Франко, за С. Єфремовим, передусім чесний і самовідданий трудівник на ниві утвердження загальнолюдських ідеалів (“розуму та любови”), один з провідних діячів нового покоління, що “вийшли за кращу доля рідного народу з *європейською* (курсив мій. – Є. С.) вже зброєю в руках” [7: 3], тобто діяльністю в межах діючих конституційних норм. І. Франко, стверджував С. Єфремов, один із когорти діячів національного відродження.

Про це йдеться у першій статті С. Єфремова в “Раді” – “Іван Франко. Співець боротьби і контрастів”. Російською мовою вона була надрукована ще 1903 року в журналі “Киевская старина” (Кн. XI–XII) під назвою “Певец борьбы и контрастов”. З нагоди близького 40-літнього ювілею (1913) І. Франка стаття була значно перероблена й доповнена, подавалася як її український варіант.

У названій статті аналізу творчого доробку письменника передусім стислий огляд історії українського руху в Галичині, “історії духового розвитку Галичини” за останні десятиліття. У цьому огляді проявилися такі визначальні риси стилю критика, як глибока обізнаність з досліджуваним матеріалом, повнота охоплення фактів та вміння проводити паралелі із сучасним чи особистим. І чи не найголовніша – живий стиль викладу, дохідливий і легкий. У цьому плані він відверто відмежується від так званої “академічності” викладу “Історії літератури руської” О. Огоновського. Його вибір вражаюче переконливий: “...такий “академічний” виклад, сухий і досить нудний, взагалі не годиться тоді, коли треба зацікавити читача: що ж до такого живого й надзвичайно ворушкового письменника, як Франко, що мало не в кожному ступні сам ламав усякі приписи літературні “доброго тону”, то академічність була б і зовсім таки непростим гріхом” [7: 2].

Одним із улюблених засобів “оживлення” С. Єфремовим матеріалу є такий влучний публіцистичний (і журналістський прийом), як вкраплення у виклад своїх переживань, деталей з свого життя, приміром несправедливого свого арешту [5: 164]. Таку ж роль виконують роздуми С. Єфремова про гірку долю таланту в нерозвинутому громадянському суспільстві. Викинутий із “Зорі” (1886), І. Франко не мав до чого прикласти свої сили та бажання працювати, скрізь був зайвим, бо він (читай С. Єфремов. – Є. С.) “тільки каламутив спокій не завжди “добродушних” патріотів своїм *нахилом до боротьби* (курсив мій. – Є. С.), не давав їм своєю неспокійною, допитливою вдачею втішатись вигаданою ідилією всенародного щастя. [...] Стара це і вічно свіжа історія серед кожного невиробленого громадянства, що живе ще гуртковим, а не справжнім громадським життям” [8: 3].

Актуалізованим на сучасність було твердження С. Єфремова про пріоритет національних інтересів у діяльності радикальної партії, яку заснував І. Франко (1890). Партія, за С. Єфремовим, європеїзувала все галицьке життя: спиралася на широкі народні маси, виховувала їх як свідому політичну силу, впливала на молодь. І результати не забарилися: вже у 1898 році, році святкування 25-літньої літературної й громадської діяльності, він був не самотнім уперше за чверть віку самовідданого служіння народу, навколо нього згуртувалася передова громадськість (“поступові елементи з усіх країв України”) і передусім молодь, “у якої в руках спочиває майбутня доля рідного краю” [9: 3].

Оптимістичним був висловлений наприкінці статті прогноз С. Єфремова про те, що і 40-літній ювілей літературної діяльності І. Франка (відзначатиметься у 1913 році) “дасть нові докази тієї пошани, яку тепер почуває до Франка все українське громадянство за його працю велику задля рідного письменства, науки та громадського розвитку” [7].

Для С. Єфремова І. Франко передусім “непохитний й сміливий борець за вселюдські ідеали”, які він хоче прищепити на рідному ґрунті. А також він представляє таке феноменальне явище, як гармонійне поєднання його життя і творів: “... його життя і твори зливаються в один моноліт, в грандіозний цілістю своєю образ, в величню картину – *невтомної боротьби і невсипущої праці*” (курсив мій. – Є. С.) задля добра рідного народу і всієї людськості” [7].

Стаття С. Єфремова “Іван Франко. Співець боротьби і контрастів” була найбільшою за обсягом з усієї його ювілейної Франкіани. Вона виконувала роль своєрідного мотто для наступних, кристалізувала в собі основні моменти слухних спостережень, узагальнень і визначень Франкової творчості.

Наступною статтею в “Раді” 1913 року була стаття “Герой наших днів. Основи творчості Івана Франка”, присвячена визначенню основних героїв прози І. Франка. Вона, за приміткою редакції, виконувала роль вступної характеристики. У властивій С. Єфремову образній манері визначається одна з головних прикмет прозового доробку письменника – його реалістична зорієнтованість. У світлі дискусій С. Єфремова з українськими новочасними модерністами зрозумілим стає його зауваження щодо художньої манери І. Франка, де немає місця “зверхнім оздобам та ефектам”. Водночас назва збірки “В поті чола”, як влучно зазначив С. Єфремов, засвідчила Франкове чуття справжнього художника, його образне мислення у визначенні суті, значення й напряму його літературної творчості. С. Єфремов констатував: “В поті чола” – афоризм цей можна поставити за епіграф до всіх Франкових творів [...]. Життя “робочого люду”...притягує увагу Франка, і таке життя письменник малює правдиво, тямующою рукою справжнього художника” [10: 1]. А ще називають С. Єфремова яскравим представником соціологічної критики! [1: 125, 128]. Як бачимо, критик уміло поєднував в аналізі як соціологічні, так і естетичні критерії. Квінтесенцією статті є, по-перше, акцент на Франковому твердженні зі збірки “З вершин і низин”, що героєм його творів є “продуцент, робітник”. А, по-друге,

визначальним для Франкових творів є оптимістична налаштованість, віра в ясне майбуття народу:

Хоч порох чоловік, та вірю я в той порох,
Я твердо вірю в труд його могучий,
В ті мільйони невсипущих рук,
І твердо вірю в людський ум робучий
І в ясний день по ночі горя й мук [10: 1].

Відомо, що така ж налаштованість була властива С. Єфремову, саме вона живила його невсипущу діяльність, зумовлювала появу гострих публіцистичних статей на сторінках “Ради”.

Завершується стаття постановкою важливого питання – питання вибору правильних критеріїв аналізу Франкової прози (“яких способів уживає письменник, малюючи своїх героїв”). І цей вибір – за естетичними критеріями.

Стаття “В поті чола. Соціальні мотиви в творчості Івана Франка” (Рада. – 1913. – № 63, 65, 69, 73) присвячена аналізу бориславських оповідань та оповідань із збірки “В поті чола” (1890), а також повісті “Борислав сміється”. Панорамність мислення С. Єфремова, його вміння узагальнювати і акцентувати найголовніше, визначальне у творчості того чи іншого письменника проявилися тут повною мірою. Чи не вперше в українському літературознавстві твори І. Франка з життя галицького робучого люду порівняно з панорамним зображенням життя французького люду в популярній серії романів “Ругон-Маккари” Еміля Золя.

Не уникає С. Єфремов і критичних зауважень на адресу І. Франка, зокрема художніх огріхів у повісті “Борислав сміється”, що проявилось в рихлості сюжету, наявності надуманих епізодів, характерних для бульварного читива [11: 2].

Новаторським було потрактування образу Бенедя Синиці як типу поміркованого робітника – “постепеновця”, “прихильника тихомірної еволюції” й “чистих способів” боротьби [11], а ще – акцент на автобіографізмі цього образу [12: 2].

Літературознавчий аналіз повісті переплітається у С. Єфремова з випадками проти політичних опонентів – соціалістів та анархістів, які роздмухували пожежу соціальних антагонізмів і зумовили події 1917 року. Українським соціалістам (“родства не помнящим” людям) дістається за те, що вони погано знають історію українського громадянства та справи попередників. Не від І. Франка, а від себе починають вони історію соціалістичного руху. Повість “Борислав сміється”, констатував С. Єфремов, незакінчена, хоча не важко передбачити, яким буде кінець. У дусі часу зроблено натяк на обов’язковість помсти за кривди й утиски, заподіяні робітникам. Отож, поступовцеві С. Єфремову не чужі були опозиційні настрої і апокаліптичні передбачення. Останнього уникнув сам І. Франко. До повісті “Борислав сміється” автор, як відомо, не хотів ні повертатися, не хотів її ні дописати, ні видати окремою книгою. Переконливим є твердження сучасного дослідника, що причиною цього було збайдужіння письменника до соціалістичного вчення й цілковите звільнення від нього зі смертю М. Драгоманова в 1895 році [6: 548].

Наступні статті С. Єфремова – “Серед хижаків” (1913. – № 85, 86), “Два табори” (1913. – № 106) та “Співець контрастів” (1913. – № 161) – розвивають ідеї попередніх. Із двох перших І. Франко постає як творець живописних типів хижаків (Герман Гольдкремер, Анеля Ангарович, Михайло Гурман, Вагман), які “належать до того другого табору, що стоїть навпроти трудящих в поті чола” [13: 1]. У цьому плані письменник, на думку С. Єфремова, є предтечею І. Карпенка-Карого, який також створив колоритні типи представників процесу нагромадження капіталу (стаття “Серед хижаків” (1913. – № 86). Назване твердження є логічним продовженням визначення ідейного стрижня комедій І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого) як висміювання “темного зоологічного царства з його невблаганним процесом видушування людського поту, висмоктування крові людської”, висловлене ним на сторінках “Ради” у статті “Іван Тобілевич” (1908. – № 200–203, 206, 207) [3: 182].

Стаття “Співець боротьби” присвячена аналізу поетичної творчості І. Франка під кутом зору втілення в ній мотиву протидії життю діяльного, цілеспрямованого сіренькому животінню та байдужості. Вдало змонтований поетичний матеріал дає виразну характеристику самого І. Франка як непохитного борця за великі ідеали людськості, як одного з керманців українського письменства. Така висока оцінка С. Єфремова була як доброю підтримкою хворому на той час І. Франкові, так і важливим засобом пропагандистської роботи критика.

Підсумковою є стаття “Невиспівані співи. До характеристики творчості Івана Франка” (“Рада”. – 1913. – № 181). Цікаво, що з’явилися вона у серпневих номерах “Ради”, якраз перед днем народження поета 22 і 23 серпня. Визначивши його нішу в історії української духовності як гуманіста й проповідника вселюдських ідеалів, співця боротьби і праці, С. Єфремов наголосив на домінуючій особливості його діяльності – служіння рідній Україні (поставивши на своєму прапорі “Нам пора для України жити”). Значне місце в статті посідає актуальна на ті часи для С. Єфремова проблема концепції творчого методу І. Франка. Визначивши його як прихильника й теоретика художнього реалізму, критик явно полемізує з модерністами “Української хати” з їх вип’ячуванням лише естетичної ідеї, абстрактним розумінням краси і запереченням ідеї як такої. “...Нам треба високого ідеалу, щоб його далеко сяюча краса і могутня сила, – писав М. Сріблянський, провідний критик “Української хати”, – вкупі з нашою культурно-національною бідністю, давала б таку перемагаючу принадність, яка переважувала б очевидну силу і принадність чужого моря культури” [17: 733].

За С. Єфремовим, І. Франко – природжений реаліст “і вибором тем для своїх творів, і способом обробки тих тем” [14: 3] (роль деталі, виразність і пластичність малюнка, увага до внутрішнього змісту людської істоти тощо).

Критик відзначив і нові якості реалізму І. Франка, що й зближує його з новими якостями художнього мислення періоду зламу століть – з модернізмом. Це і відмова від поверхової етнографічності, і його суб’єктивізм в оцінках життєвих явищ, символізм образів, глибокий психологізм та емоційність, і вражаюча роль прийому

контрастів у його творах. У франкознавстві не випадково прижилося визначення І. Франка як “сором’язливого модерніста” [17: 107].

Доповненням до названого є зауваження С. Єфремова про те, що “останнім часом Франко прийшов до потреби й *естетичної оцінки* (курсив мій. – С. С.) в критиці, але абстрактне розуміння краси він гадав би викинути зовсім з естетики, бо вона не відповідає її завданням” [17: 2]. Отже, значною мірою поділяючи естетику модернізму, констатуючи її наявність у літературі початку ХХ ст., все ж С. Єфремов не був її адептом, у нього було своє, національно заангажоване ставлення до мистецьких явищ, що, до речі, й зближувало його з І. Франком, сповідувачем ідеї національного літературного розвитку.

Завершальним акордом статті стали щемливі слова про драматичну долю І. Франка, про вплив на його талант фатальних обставин, які “з’їли добру половину його хисту і сили”, що проявилось у такому феномені І. Франка, як “ненароджені діти”, голосінні за тим, що “не дав мороз моїм квіткам розвисься” [15: 3]. Стаття не випадково називається “Невиспівані співи”. Франкові переживання були органічними для С. Єфремова, який, як і І. Франко, жив і творив у нестерпних умовах, взяв на себе кайдани повинностей у боротьбі з темною силою, зазнавав, як і його сучасники, комплексу самогубства талантів, зумовленого потребою чисто людського виживання [15: 2].

Уся Франкіана С. Єфремова, по-перше, утверджувала думку, що титанічна праця І. Франка забезпечить йому вдячну пам’ять не лише сучасників, але й наступних поколінь.

По-друге, вона є цінним матеріалом для характеристики літературно-естетичної думки зламу століть.

По-третє, вона значно доповнює існуючу характеристику С. Єфремова як особистості, політика та літератора.

Франкіана С. Єфремова згодом була оформлена й видана окремою книгою “Співець боротьби і контрастів. Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка” (К., 1913). Високу оцінку цій книзі дав Д. Дорошенко, назвавши її “найсоліднішою і найціннішою з усього, що дала нам ся ювілейна література”. І далі: “Книга дає багатий матеріал, а саме головне – дає яскравий і цільний образ, який полишає сильне враження. Через те вважаємо її коштовним вкладом як в ювілейну літературу про Франка, так і взагалі в критичну літературу нашу” [17: 367].

Література:

1. Гнатюк М. Один з когорти Івана Франка // Гнатюк М. Іван Франко в літературно-естетичних концепціях його часу [Серія “Праці вчених Львова”]. – Львів, 1999.
2. Льницький М. Лицар критичних турнірів // Слово і час. – 1995. – № 7; Шумило Н. Під знаком національної самобутності. Українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – поч. ХХ ст. – К., 2003; Соловей Е. Сергій Єфремов: доля і спадщина // Єфремов С. Вибране: Статті. Наукові розвідки. Монографії. – К., 2002.

3. Єфремов С. Іван Тобілевич // Єфремов С. Літературно-критичні статті. – К., 1993.
4. Літературно-науковий вісник. – 1913. – Кн. XII.
5. Костюк Г. Сергій Єфремов і Володимир Винниченко // Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. – Нью-Йорк, 1980.
6. Михайлин І. Історія української журналістики XIX століття: Підручник. – К., 2003.
7. Рада. – 1912. – № 160.
8. Рада. – 1912. – № 169.
9. Рада. – 1912. – № 171.
10. Рада. – 1913. – № 60.
11. Рада. – 1913. – № 69.
12. Рада. – 1913. – № 73.
13. Рада. – 1913. – № 85.
14. Рада. – 1913. – № 181.
15. Рада. – 1913. – № 182.
16. Сохацька Є. На варті українства. Статті з літературознавчого та культурологічного до-робку. – Кам'янець-Подільський, 2004.
16. Сріблянський М. На сучасні теми. Національність і мистецтво // Українська хата. – 1910. – № 11.
17. Шумило Н. Під знаком національної самобутності. Українська художня проза і літера-турна критика кінця XIX – поч. XX ст. – К., 2003.

Андрій Кліш (Тернопіль)

Іван Франко в житті і творчості Кирила Студинського

Актуальним завданням сучасної історичної науки залишається всебічне вивчен-ня персоналій видатних громадсько-політичних діячів, чий імена в умовах панування в Україні однопартійної тоталітарної системи перебували поза межами наукових досліджень або й узагалі були викреслені з українського дискурсу. Історія кожної країни, кожного напрямку діяльності є персоніфікованою, бо всі об'єктивні процеси суспільно-політичного розвитку проходять через індивідуальний досвід. Такий методологічний підхід сприяє індивідуалізації історичного процесу, реконструкції особистості в контексті епохи [1: 6].

Для сучасних дослідників надзвичайно важливо відновити історичну правду щодо багатьох громадсько-політичних діячів, які в радянські часи під тиском пар-тійно-тоталітарного режиму були незаслужено забуті. До них належить і Кирило Студинський.

Метою статті є дослідження ролі І. Франка у житті та діяльності К. Студин-ського наприкінці XIX – початку XX ст.

Аналіз вивчення проблеми показав, що для досягнення поставленої мети не-